

KAPITTEL 14

«Jævla terrorist!» Muslimhets og hverdagsmotstand

Azin Banafsheh

Universitetet i Oslo

Rune Ellefsen

Universitetet i Oslo

Sveinung Sandberg

Universitetet i Oslo

Abstract: Research has revealed widespread anti-Muslim sentiment in Norway. Little knowledge exists, however, on the types of anti-Muslim hostility that Muslims experience and how they react to it. Based on interviews with 90 young Norwegian Muslims, we describe widespread forms of anti-Muslim hostility and discuss the strategies that Muslims use in response to stigma and prejudice. The forms of hostility that these Muslim youths most frequently described, and which they said affected them most in their daily lives, were those expressed during face-to-face encounters. The ways in which the young Muslims dealt with hostility demonstrate that they are far from passive victims. Rather, they actively engaged in attempts to reduce the impact of hostility and to challenge prejudices against Islam and Muslims through various forms of everyday resistance. We argue that these ways of responding to anti-Muslim sentiment can be perceived as a repertoire of everyday resistance, that is, a set of ways to resist hostility that are relatively well-known and regularly employed by Muslims both in our study – and beyond.

Keywords: anti-muslim hostility, hate speech, everyday resistance, stigma, Islamophobia

De siste ti til tjue årene har frykten for islam på mange måter erstattet tradisjonell rasisme i Norge (Bangstad & Døving, 2015). Muslimhat, hets og antiislamisme preger hverdagen til de rundt 200 000 norske muslimer her. Skjeve blikk på gata, fiendtlige kommentarer og mer formell diskriminering er uttrykk for skepsis og fordommer mot islam. Noen ganger får retorikken også mer alvorlige utslag. Antiislamistisk retorikk var bakgrunnen for det største terrorangrepet på norsk jord, i 2011 (Berntzen & Sandberg, 2014). Senest i 2019 var det et nytt forsøk på massedrap i Bærum, med muslimer som mål. Bare tilfeldigheter gjorde at angrepet ikke fikk et større omfang, som terrorangrepet 22. juli.

I et stort forskningsprosjekt har vi intervjuet 90 norske muslimer i alderen 18–32 år.¹ Med utgangspunkt i disse intervjuene gir vi en oversikt over unge muslimers opplevelser av muslimhets. Hatvold, netthets og diskriminering får mye oppmerksomhet i media. Men den mest utbredte hetsen unge muslimer opplever, den som preger hverdagen deres, er nedlatende kommentarer, negativt ladete spørsmål og skjellsord, både fra fremmede og fra bekjente. Det er få samfunnsforskere som har undersøkt reaksjonene på slike ubehagelige hendelser. Vi ser derfor på hvilke strategier unge muslimer har i møte med hat og stereotyper. I dette kapitlet spør vi hvilke former for muslimhets de opplever, og hva de gjør for å yte motstand mot hetsen og leve med den? Resultatene våre nyanserer og utfordrer bildet av det passive muslimske offeret som preger både den offentlige debatten og forskningen på muslimfiendtlighet.

Holdninger til islam og muslimer

Antipatier mot muslimer er utbredt i Norge. I en spørreundersøkelse støttet hele 47 prosent påstanden «Muslimer har selv mye av skylden for økende muslimhets», over 27 prosent følte motvilje mot muslimer, nær 20 prosent ville mislike å ha muslimer som naboer eller i vennekretsen,

---

¹ Forskningsprosjektet «Radikalisering og motstand» ble finansiert av SAMKUL-programmet ved Norges forskningsråd (prosjektnummer 259541). Se www.jus.uio.no/ikrs/forskning/prosjekter/jihadistisk/. Vi vil takke Idil Abdi Abdulle Mohamed, Marius Linge og fagfellelesere for nyttige innspill og kommentarer til tidligere utkast av dette kapitlet.

og 10 prosent støttet påstanden «Med tanke på nylige terrorangrep kan trakassering og vold rettet mot muslimer forsvares» (Hoffman & Moe, 2017). I en annen undersøkelse var nær halvparten enige eller delvis enige i at islam oppleves som en trussel mot norsk kultur (Lundby et al., 2017). Integreringsbarometeret fant også at nær halvparten av den norske befolkningen er skeptisk til personer med muslimsk tro (Brekke & Mohn, 2018).

Statistiske funn er likevel ikke entydige og varierer etter spørsmålsformuleringer og utvalg. 56 prosent av nordmenn sier at det er nødvendig med tiltak for å bekjempe muslimhets (Hoffman & Moe, 2017), og ifølge Pew Research Center (2018) er Norge blant de to europeiske landene hvor innbyggerne har størst aksept for muslimer som familiemedlemmer. Til tross for tidvis motstridende funn viser summen av forskningen en utbredt skepsis til islam og muslimer i den norske befolkningen. Det samme gjelder de fleste europeiske land (Bayrakli & Hafez, 2018). Det finnes mindre kunnskap om når slike holdninger omsettes til handlinger, og lite om hva slags hets norske muslimer opplever (Eggebø & Stubberud, 2016). Vi vet også lite om hvordan de som utsettes for muslimhets, reagerer på den (men se Frisina, 2010; Alimahomed-Wilson, 2020).

Det er stor uenighet om hvilke begreper som bør brukes om fiendtlighet overfor islam og muslimer. Visse handlinger kan falle inn under straffelovens definisjoner av hatkriminalitet eller diskriminering. I dagligtalen forstås diskriminering som «usaklig eller urettmessig forskjellsbehandling av en person eller gruppe», ofte på bakgrunn av religion eller etnisk bakgrunn (Midtbøen, 2016, s. 6). Begrepet *muslimfiendtlighet* er også brukt i Norge (Hoffman & Moe, 2017) med liknende betydning, mens regjeringen bruker begrepet *muslimhat* i sin handlingsplan mot diskriminering av og hat mot muslimer. I dette kapitlet bruker vi begrepet *muslimhets* om det intervjupersonene selv har opplevd som direkte og personrettet hets som tydelig er knyttet til at de er muslimer. Vi bruker *muslimfiendtlighet* om det bredere spekteret av negative hendelser som intervjupersonene har opplevd som uttrykk for fiendtlighet mot islam eller mot dem selv som muslimer. Muslimhetsen og muslimfiendtligheten vi avdekker, er et av mange uttrykk for stigmaet norske muslimer opplever.

Stigma og motstand

Erving Goffmans innflytelsesrike bok *Stigma* (1963) utforsker hvordan personer som skiller seg ut fra samfunnets forståelse av «det normale», kan bli stemplet som avvikere og ikke bli akseptert sosialt. Et stigma er negative fordommer om spesielle egenskaper eller kjennetegn som mennesker har, og som gjør at de blir forstått som avvikere. Mennesker varierer langs en rekke akser, og Goffmans fremste bidrag er å vise hvordan vilkårlige forskjeller blir framhevet som viktige i ulike kontekster. Hvilke forskjeller mellom mennesker som blir sett på som viktige, kan for eksempel variere mye mellom grupper, samfunn og historiske perioder. Goffmans arbeid har inspirert en lang rekke samfunnsvitenskapelige studier om sosialt stigma knyttet til det å ha mentale helseproblemer eller nedsatt funksjonsevne, og stigma relatert til etnisitet, hudfarge og religion (Major & O'Brien, 2005). Sosialpsykologisk forskning har dokumentert de alvorlige konsekvensene stigma kan ha for livskvaliteten til dem som utsettes for det.

Til tross for stort gjennomslag i samfunnsvitenskapen har Goffman og den sosialpsykologiske tilnærmingen blitt kritisert for å overse den større samfunnsmessige konteksten som stigma inngår i, og spesielt hvilken rolle makt spiller (Link & Phelan, 2001). Nyere sosiologisk forskning har derfor foreslått en analytisk tilnærming som ikke bare utforsker stigma i ansikt-til-ansikt-situasjoner og hvordan det oppleves individuelt, men som også undersøker det i relasjon til samfunnsstrukturer og makt. Mens Goffman observerte at stigma kan forstås som forholdet mellom en sosial egenskap og en fordom, har nyere forskning utvidet settet av relasjoner de undersøker. Bruce G. Link og Jo C. Phelan (2001, s. 367) argumenterer for at stigma bør forstås som en sosial prosess hvor stempling, stereotypifisering, sosial distansering, statustap og diskriminering skjer parallelt, i en maktsituasjon som muliggjør at disse elementene kan utfolde seg.

Forskning i denne tradisjonen har vært opptatt av å forstå og forklare stigmaets årsaker og opphav, dets relasjon til makt, hvordan det reproduseres, kommer til uttrykk og kan skape sosial ulikhet. Denne tilnærmingen til stigma, som legger vekt på strukturell dominans, har imidlertid også møtt motstand. Blant annet er det blitt rettet kritikk mot forskning som har vært så ivrig etter å sette ord på begrensningene som stigma skaper i menneskers liv, at den har endt opp med å beskrive medlemmene i

stigmatiserte grupper som hjelpeløse ofre (Fine & Asch, 1988). De fleste stigmatiserte bruker en rekke tilgjengelige ressurser for å motvirke stigmatiseringen (Riessman, 2000), og det kan derfor være problematisk å redusere dem til passive ofre.

I dette kapitlet trekker vi både på makt- og på ressurstradisjonen i stigmaforskningen. Vi ser på hvilke former for muslimhets unge muslimer opplever, og på hvordan de reagerer. Vi argumenterer for at reaksjonene på diskriminering viser oss viktige former for motstand mot stigma. Tidligere forskning har undersøkt hvordan stempling og stigmatiserende merkelapper kan bli en selvoppfyllende profeti (Merton, 1948), og hvordan enkeltpersoner har ulike psykologiske håndteringsstrategier for å leve med stigma (Puhl & Brownell, 2006). Det er imidlertid begrenset forskning om hvordan stigmatiserte mennesker yter aktiv motstand mot stigma (men se Pande, 2010; Rosten, 2015). Vår studie beskriver hvordan muslimske ungdommer utøver slik «hverdagsmotstand» (Scott, 1985) mot stigmaet knyttet til det å være muslim i Norge.

Muslimhets

67 av de 90 unge i denne studien fortalte at de hadde opplevd hets, diskriminering eller sosial ekskludering fordi de er muslimer. 23 hadde ikke opplevd dette. Noen få hadde også opplevd diskriminering i arbeidslivet (ikke fått jobb på grunn av hijab), det de opplevde som hyppigere kontroll fra politi og sikkerhetspersonale, og trusler i forbindelse med deltakelse i offentlig debatt og diskusjoner på nettet. Én hadde erfaring med hatvold (ble dyttet av en eldre mann på gata). Det vanligste var imidlertid skjellsord fra fremmede, nedsettende kommentarer og negativt ladete spørsmål fra bekjente, samt fiendtlig kroppsspråk og sosial ekskludering. I fortsettelsen tar vi for oss disse mest utbredte, men kanskje minst omtalte, formene for muslimhets.

Skjellsord fra fremmede

Den mest utbredte formen for muslimhets kom fra personer de unge muslimene ikke hadde noe forhold til. Det kunne være tilfeldige personer

på gata eller kunder som var innom butikken de jobbet i. Flere hadde opplevd å få skjellsord som «jævla terrorist» og «jævla muslim» slengt etter seg. Hetsen var ofte impulsiv, forbigående og kort. Flere hadde for eksempel opplevd å bli sammenliknet med islamistiske ekstremister. Adam (22) jobbet som dørvakt på et utested i Oslo:

Jeg har opplevd flere episoder på jobben, hvor jeg står i døra i uniform og jeg har litt skjegg. Da har jeg hørt flere som kommenterer «vi har fått en IS-kriger i døra!». Det føler jeg er litt trist da.

Skjellsord var ofte rettet mot religiøse symboler som skjegg og hijab (Allen, 2014). Amina (18) fortalte at en tilfeldig person hadde kommet bort og kommentert hijaben hennes:

Jeg føler folk alltid ser på meg som en undertrykket person fordi du velger å bruke hijab, eller fordi du velger å tildekke deg, eller du velger å be, eller bare sånn generelt. [...] Så jeg har jo møtt på situasjoner hvor folk bare kommer bort og sier «unnskyld, jeg føler du er undertrykt».

Maymona (24) fortalte på liknende måte at hun hadde opplevd folk si: «Dra tilbake dit du kommer fra, din jævla muslim.» Anton (25) fortalte også om en slik episode:

Jeg skal prøve å rekke heisen og damen prøver å lukke døra med knappen og jeg blir irritert så jeg putter inn hånda mi og drar opp døra, og så går jeg inn og sier: «Hva faen, har du ikke respekt for mennesker? Jeg prøver å rekke heisen. Du kan prøve å holde den igjen eller no. Du trykker så den låser seg!» Da sier hun: «Ja, men du er en jævla muslim, kom deg tilbake til det jævla landet. Jeg vil ikke ha noe med deg å gjøre jeg.»

Skjellsord fra fremmede kommer ofte brått på, og gjør at de unge muslimene blir overrumplet. Dette kan være skremmende, siden de verken vet hvem som angriper dem eller hvordan situasjonen kan utvikle seg. Overraskelsen gjør at det er vanskelig å svare eller reagere før situasjonen er over. Da kommer en sterk følelse av å ha blitt overkjørt og ydmyket. Hvis de unge derimot er i en situasjon hvor de forventer skjellsord, som Adam i jobben som dørvakt, kan de oftere lære seg måter å takle dem på, slik at de er forberedt.

Nedsettende kommentarer og spørsmål

Unge muslimer opplever også verbal muslimhets fra familie, venner og personer som de har en etablert relasjon til. Disse trengte ikke ytre religiøse kjennetegn for å identifisere dem som muslimer, men nedsettende kommentarer handlet likevel ofte om islam og deres religiøse praksiser. Kommentarene kunne for eksempel komme fra familiemedlemmer som ikke var muslimer.

Martine (30) var konvertitt. Hun gikk ofte med en lang kjole og hadde håret tildekket med en hijab. Hun fortalte om en samtale med faren etter at hun hadde begynt å kle seg i tradisjonelle religiøse klær:

Pappa sa på telefonen: «Den kjolen du hadde på deg, jeg trodde kanskje du hadde en bombe under der.» Jeg bestemte meg for ikke å reagere på det. Jeg tok meg ikke nær av det. Jeg bare sa: «Pappa, ærlig talt. Vet du hva? Du kaller meg faktisk for en terrorist.» Så begynte jeg å gråte. Når jeg blir sinna så bare gråter jeg lik-som. Og så svarte jeg: «Du kan ikke snakke sånn, vet du egentlig hva du sier?»

Noen ganger kom kommentarene fra mer tilfeldige personer, som de unge muslimene hadde en relasjon til. Marit (24) var en annen konvertitt. Hun fortalte om en episode hvor hennes faste kontakt i NAV mente at hun var radikalisert:

Hun sa det kanskje fordi jeg brukte hijab og jeg sa til henne at jeg ikke ville jobbe i en butikk hvor de selger røyk. Da sa hun at: «Du er jo det som vi kaller radikalisert.» Jeg svarte: «Radikalisert, hva er du snakker om?» Så sa hun at hijaben min så ut som en sekk. Ja, hun bare: «Hvordan skal hijaben egentlig se ut og sånt». Og jeg bare «sånn og sånn og sånn». Så sa hun: «Å ja, så den skal se ut som en stor søppelsekk?».

Som i tilfellet med Marit kunne nedsettende kommentarer ofte være kamuflert som spørsmål. De unge muslimene opplevde at målet med slike spørsmål var å håne, irritere eller angripe dem. De kunne handle om alt fra hvorfor de ikke drikker alkohol, til radikalisering og ekstreme organisasjoner.

Houda (27) fortalte at kollegaene hennes uttrykte seg negativt om islam ved å stille nedsettende spørsmål. Hun opplevde det som vanskelig at de latterliggjorde hennes religiøse bakgrunn: «Det var mye sånn: 'Svin er

godt, hvorfor spiser du ikke det?», og 'Drikk av og til, det er lov å synde av og til'. Det var veldig ille å jobbe der.» Sadia (24) hadde også kollegaer som stilte hånende spørsmål: «Kollegaen min pleide å si: 'Drikker dere muslimer, røyker dere muslimer?' Jeg sa 'nei, det gjør vi ikke', og hun svarte: 'Da har dere på en måte ikke noe liv.'»

De nedlatende spørsmålene og kommentarene kom noen ganger fra nære familiemedlemmer som ikke var muslimer. Mitra (27) fortalte om sin norske bestemor:

Jeg husker jo i starten når jeg begynte å møte muslimske folk og begynte å gå på kurs og sånn. Da tror jeg bestemor trodde jeg liksom, syns at det var litt sånn skummelt da. Hun sa bare sånn: «Ja, hva er det du egentlig gjør der liksom? Er det egentlig bra liksom? Du blir ikke sånn der ISIS og sånn da?»

Når hetsen uttrykkes som spørsmål, innebærer det en viss ambivalens – fordi det kan tolkes som at den som stiller spørsmålet, er interessert i dialog. Samtidig er det tydelig for de unge muslimene at slike ytringer har sterke negative undertoner. De negativt ladete spørsmålene håner eller latterliggjør ofte muslimenes tro og praksiser, og trekker oppmerksomheten mot deler av islam som de unge ikke identifiserer seg med, for eksempel terrororganisasjoner.

Når nedsettende kommentarer og spørsmål kom fra venner, familie, bekjente eller andre de unge muslimene hadde en relasjon til, endte det ofte med en diskusjon. I motsetning til med fremmede, kom de negative kommentarene i en sammenheng hvor det var tid, mulighet og mindre risikabelt å respondere, og derfor var de mindre truende. Samtidig kunne de være mer sårende – siden de kom fra mennesker de elsket, respekterte eller var avhengig av. I motsetning til skjellsord fra fremmede, som er forbigående, var det også en tendens til at negative kommentarer fra bekjente ble gjentatt over tid og liknet mobbing.

Fiendtlig kroppsspråk og sosial ekskludering

Muslimhetsen de unge opplevde, kunne også være fiendtlig kroppsspråk og sosial ekskludering. Å bli ignorert, få nedsettende blikk eller bli stirret stygt på skjedde som regel i det offentlige rom, men kunne

også skje på arbeidsplassen eller i utdanningsinstitusjoner. Som oftest kom det fra fremmede personer. Saaba (24) gikk med hijab og kunne dermed enkelt identifiseres som muslim. Hun fortalte om flere ubehagelige opplevelser på buss, T-bane og trikk, og mente det handlet om at hun var muslim:

Jeg tenker ikke så mye på det nå, men det hender noen ganger at jeg tar bussen, at jeg står og så blir det trangt og da går jeg nærmere andre og så er det for eksempel en dame som «grrrrrrrrr» og så bare går hun på motsatt side av bussen.

Fatima (25) beskrev hvordan blick og fiendtlig kroppsspråk gjorde at hun følte seg utelukket fra storsamfunnet: «Jeg er muslim ikke sant og har lang kjole og lang hijab. Noen ganger møter jeg norske som ser på meg dårlig eller stygt. Når jeg sitter på bussen så vil ikke noen komme nærme meg.» Mange unge muslimer beskrev fiendtlige blick og fiendtlig kroppsspråk i det offentlige rom. Kvinner i hijab var spesielt utsatt, fordi de bar så tydelige ytre tegn på å være muslim.

De unge muslimerne fortalte også om sosial ekskludering, som kunne være en kombinasjon av kroppsspråk, kommentarer og ignorering. Dette kunne skje i forskjellige sammenhenger, for eksempel på jobb. Martine (30) fortalte om to episoder på jobben:

Så da jeg begynte med hijab på jobben uten å si ifra på forhånd at jeg var muslim eller noen ting da, så sjefen bare: «Oi, er dette noe du skal fortsette med hele livet?» [...] En annen gang fikk jeg en telefon fra en jeg hadde jobba sammen i mange år. Vi var gode venner og hun fikk meg til å feste før jeg var muslim da [ler]. Så ringte hun meg og sa bare: «Jeg kommer ikke til å sette meg på noen vakter med deg lenger. Det er ikke noe å gjøre, det er bare det du står for.»

I jobbsituasjoner er muslimer spesielt utsatt. Der kan de ikke trekke seg unna eller søke seg mot andre og tryggere arenaer. Hvis de klager hendelser inn til ledelsen, risikerer de dessuten å bli ansett som bråkmakere. Ekskludering skjedde også ofte i sosiale sammenhenger, på skolen og andre steder, spesielt knyttet til sammenkomster med alkohol (Fletcher & Spracklen, 2014). Aise (19) beskrev en slik episode:

Jeg har liksom ikke blitt rett ut diskriminert, men på skolen for eksempel, jeg går på en veldig norsk skole. Der er det sånn at jeg og en venninne, hun bruker

sjal, vi blir nesten aldri invitert. La oss si de skal ut på en fredag. Selv om vi ikke drikker, vi kan jo fortsatt bli med og kose oss. Men de inviterer oss ikke, fordi de vet at vi ikke drikker alkohol. Så det ser jeg som diskriminering, det er liksom ikke inkludering i det. Det er bare ekskludering.

Hets er nok ikke det riktige ordet for det Aise opplevde, og hun var ambivalent med tanke på om det kunne beskrives som diskriminering. På samme måte som med kroppsspråk åpner slike episoder for mange spørsmål. Kan det å ikke invitere muslimer på fester og utesteder være av respekt for deres motstand mot alkohol? Hva gjør muslimer selv for å bli inkludert? Komplekse sosiale situasjoner har mange mulige fortolkninger. Det er likevel kjent at det skjer mye sosial ekskludering av muslimer. Hets og fiendtlighet som utøves via ekskludering, blick og kroppsspråk, er vanskelig å reagere på fordi det ofte gir rom for fortolkning. I motsetning til verbal hets er det vanskeligere å være helt sikker på hva som skjedde, og den som (angivelig) har utført det, kan enkelt benekte det.

Den lave terskelen for – og lave risikoen ved – å utøve fiendtlighet på mer skjulte og indirekte måter er nok en grunn til at fiendtlig kroppsspråk nevnes så ofte i våre intervjuer med unge muslimer. Samtidig var det tilfeller hvor hendelser som ble beskrevet som muslimhets, synes å ha blitt overfortolket av de unge muslimene. Det kan være vanskelig å tolke sosiale situasjoner og kroppsspråk. Når mennesker føler seg stigmatisert, er de mer tilbøyelige til å tolke mer uskyldige hendelser som uttrykk for fiendtlighet (Perry, 2015). Forventninger om fiendtlighet kan ha gjort at de intervjuede tolket noen hverdagslige hendelser som uttrykk for hat eller skepsis mot muslimer.

Hvordan motvirke og leve med hetsen?

De unge muslimene i denne studien reagerte på og håndterte hetsen ulikt. Noen få fjernet ytre religiøse kjennetegn som religiøse klær eller skjegg etter å ha opplevd hets. Denne reaksjonen er problematisk for mange muslimer, da religiøse symboler – som for eksempel hijab – er en viktig religions- og identitetsmarkør. Den var likevel sjelden. Langt

flere reagerte ved aktivt å bagatellisere hetsen eller nedvurdere hetserne. Andre håndterte situasjonen ved å gå i dialog eller diskusjoner med dem som kritiserte og hetset. Disse mer utbredte reaksjonene kan forstås som motstand mot muslimhets, som gjør dagliglivet deres lettere. Stigmaet knyttet til å være muslim i det norske samfunnet fikk dermed mindre innflytelse på dem.

Bagatellisering og nedvurdering av hetserne

Blant dem som hadde opplevd muslimhets, var den vanligste reaksjonen å ignorere eller bagatellisere hetsen, enten ved å overse den eller ved å beskrive forholdsvis alvorlige hendelser som uvesentlige for dem selv. Ismatullah (24) fortalte at uansett hvor man er, så møter man negative personer: «Jeg pleier ikke å tenke så mye på det fordi jeg vet at uansett hvor, i mitt land, her eller hvor som helst finnes det forskjellige folk. Så jeg bryr meg ikke så mye om det.» Saaba (24) fortalte om en liknende måte å bagatellisere hetsen på, og som over tid utviklet seg til en metode for å beskytte seg selv. Hun beskrev det som en prosess:

Jeg vet jo at jeg er utlending, jeg er mørkhudet og har på meg slør. Så man får de blikkene på seg, det preger deg. Men etter hvert så klarte jeg å se bort fra det. Jeg brydde meg ikke så mye.

Å ignorere hets, som stygge blikk eller kommentarer, kan ses på som en form for normalisering. Hvis unge muslimer forventer å bli hetset i offentlige rom og sosiale relasjoner, er det et samfunnsproblem. Samtidig kan ignorering være en sunn overlevelsesmekanisme, spesielt i situasjoner som er ambivalente. De unge hever seg dermed over dem som hetser. De ignorerer og «normaliserer» hets for å få dagliglivet til å fungere (Browne et al., 2011), og begrenser dermed konsekvensene.

Noe av det samme skjedde når de unge nedvurderte hetserne. Mange fortalte om hendelser med opplagt og til tider grov muslimhets, men de gjorde det mindre alvorlig ved å løfte fram spesielle trekk ved dem som hetset. Abdul (21) fortalte at han ble mobbet i mange år på grunn av «min bakgrunn ... som 'terrorist' og muslim og sånn». Han uttrykte en viss

forståelse for dem som hadde plaget ham, samtidig som han mente at mobbingen i stor grad skyldtes deres egne problemer:

Det gjør meg til et offer, men samtidig så forsto jeg mobberne mine. Det var en lett vei til popularitet – å mobbe meg. Og det var mange av dem som hadde problemer hjemme. De ble slått hjemme og mange hadde skilte foreldre og de var drittlei livet sitt og så tok de det ut på meg.

Bashar (24) jobbet i butikk, og fortalte at han hadde hatt en kunde som spurte hvorfor han kom til Norge, og sa at dette ikke var hans land. Til slutt hadde han kalt Bashar for en «jævla muslim». Bashar ble lei seg, men forklarte det med at «han var ikke normal, han hadde drukket, han var ikke helt seg selv».

Ved å forstå eller forklare muslimhetsen med marginalitet eller utenforskap ble den mindre alvorlig. De unge muslimene trekker ofte fram eldre mennesker, «de på bygda» eller unge med rusproblemer eller andre problemer som de verste muslimhaterne. På denne måten posisjonerte de seg selv som de normale i det norske samfunnet. Å unngå offerstatus eller offeridentitet kan også være en måte å få selvrespekt på, og å heve seg over den hetsen man opplever. Ved å peke på negative trekk ved dem som mobbet, snudde muslimene hele situasjonen: Det ble da hetserne og ikke muslimene som var utenfor.

Åpenhet og diskusjon

En liknende, men enda mer offensiv strategi for å svare på hetsen var å vise åpenhet for motargumenter eller å gå inn i aktiv diskusjon. Mange av de unge muslimene mente at det var viktig ikke å trekke seg tilbake, men heller håndtere hets og kritikk ved å være imøtekommende og vise forståelse. Amburo (19) fortalte at hun flere ganger hadde møtt mennesker som hetset islam og muslimer, men at hun prøvde å møte dem med dialog:

Det er mange som starter med å krenke alt ved meg, enten det er min religion, det at jeg er svart, det at jeg bruker hijab. Men jo mer jeg investerer i dem, jo mer jeg møter dem i dialog, så ender de faktisk opp med å gi meg komplimenter: Si at jeg er åpen, si at jeg er raus og så videre.

Asma (30) fortalte om en liknende måte å møte hets på. Hun møtte en gammel dame som fortalte Asma at hun var svært negativ til muslimer. Asma reagerte ved å være åpen og prate med damen: «Så satte jeg meg ned og prøvde å høre litt på henne, hva er det som gjør at hun er livredd muslimer?»

Ved å vise åpenhet og gå inn i dialog opplevde både Amburo og Asma at de taklet hetsen bedre. De snudde en negativ situasjon til noe positivt, og klarte samtidig å vise religionen fram fra sin beste side. Ved å vise kjærlighet i møte med kritikk og hets etterliknet de unge muslimene sine religiøse forbilder (Sandberg et al., 2018). Noen beskrev det som en del av «den indre» eller «den store» jighaden: kampen med seg selv for å være en god muslim. Enkelte ganger var det nok likevel mer et ideal enn konsekvent praksis. Det kunne også være en metode for å heve seg over dem som hetset, ved å vise at man var et bedre menneske enn dem.

Å gå inn i tyngre teologiske eller faglige diskusjoner om religion var vanligst i situasjoner hvor de unge muslimene ble hetset av bekjente, familiemedlemmer, venner eller kollegaer. Salam (25) fortalte:

Det har vært situasjoner på jobb hvor vi snakker om nyhetene, hvor vi tar opp ting som har blitt sagt og gjort [av terrorister]. Da sier jeg at det å drepe uskyldige mennesker ikke er hva religionen min representerer: Religionen min sier at å drepe et menneske er som å drepe hele menneskeheten.

Å vise til dette sitatet fra Koranen (5:32) var utbredt blant de unge muslimene som brukte det som motargument i diskusjoner og situasjoner som liknet på hets. Generelt sett viser vår studie at de unge muslimene hadde et velutviklet repertoar av argumenter for at islam er en fredelig religion. Disse var nyttige både i møte med fordommer fra storsamfunnet og i møte med venner som ble trukket mot jihadistisk propaganda (Mohamed & Sandberg, 2019).

Trine (20) var konvertitt og fortalte at hun i møte med familien ofte diskuterte islam og måtte forklare at det var veldig få som var ekstremister. Hun lo da hun fortalte følgende:

Ja, jeg diskuterer med mamma noen ganger. Jeg diskuterer med mamma om de høyreekstreme, sånn at hun skal forstå at de [ekstreme] er på alle sider. Men hun er ikke interessert i å diskutere. Hun er veldig imot at jeg har blitt muslim, så hun vil ikke høre om det.

Unge muslimer opplever ofte at de kommer i situasjoner hvor de må understreke eller bevise at de tar avstand fra religiøs ekstremisme. De føler at de må forsvare seg selv og islam mot det de beskriver som fordommer og stereotypier, men også regelrett hets. Enkelte ganger svarer de med å vise forståelse og åpenhet, andre ganger går de inn i tyngre diskusjoner om islamsk teologi eller Midtøsten-politikk. På denne måten forsvarer de både islam og eget selvverd, når de aktivt unngår å bli forsvarsløse offer. Slik utøver de også motstand mot stigmaet som er knyttet til å være muslim i Norge.

Hverdagsmotstand mot stigma

Stigma knyttet til å være muslim i Norge kommer til uttrykk på mange måter, for eksempel ved muslimfiendtlighet og muslimhets. De unge muslimene i denne studien beskrev muslimfiendtlighet fra politi, sikkerhetsvakter og arbeidsgivere, men det var hetsen fra fremmede i det offentlige rom og fra bekjente, kollegaer og medstudenter som dominerte i fortellingene. Det var dette de hadde flest – og mest konkrete – erfaringer med. Skjellsord fra tilfeldige personer på gata førte til frykt og usikkerhet. Sosial ekskludering, mobbing og hets fra personer de hadde etablerte relasjoner til, var vondt på en annen måte. Slike erfaringer kan ha negativ innvirkning på muslimers psykiske helse (Kunst et al., 2012). Samtidig gir detaljerte skildringer av episoder med muslimhets innsikt i den ambivalensen og usikkerheten som kan prege slike opplevelser. Det gjelder spesielt grensegangene mellom legitim kritikk av islam og hets, men også tilfeller av opplevd fiendtlig kroppsspråk og sosial ekskludering. Samlet sett viser både statistikken om fordommer mot muslimer og vår studie av opplevd muslimhets at muslimfiendtligheten er et stort problem.

Deltakerne i vår studie som hadde synlige markører på at de var muslimer, var ekstra utsatt for fiendtlige kommentarer og hets. Dette gjaldt spesielt kvinner med hijab, men også menn med skjegg eller klær som indikerte muslimsk tilhørighet. Personer med utseende og hudfarge som kunne knyttes til opprinnelse i et muslimsk land, opplevde også oftere hets. Rasisme og fordommer knyttet til etnisitet ble ofte blandet inn i

muslimhetsen. Muslimske kvinner med hijab og mørk hudfarge var derfor spesielt utsatt. Kjønn og etnisitet var avgjørende for hvor mye hets de unge muslimene opplevde, men det var vanskelig å se tydelige mønstre i hvordan de reagerte på hetsen. Reaksjonene syntes heller å variere etter hvilken situasjon hetsen ble utøvet i, og etter hvem som utøvet den. Reaksjonene var altså i størst grad situasjonelle. Denne observasjonen passer godt med Goffmans (1959, 1963) dramaturgiske analyser og vektlegging av interaksjon og mikrososiologisk kontekst.

De fleste unge muslimene beskrev hvordan massemedia bidro til en negativ framstilling av islam, og at det var mye muslimhat på internett. Netthatet som de unge fortalte om, var hovedsakelig rettet mot islam og muslimer generelt, ikke mot dem personlig (Fladmoe et al., 2019). For de få som engasjerte seg i offentlige debatter, ble det derimot fort personlig. Det er en nær sammenheng mellom tonen i den offentlige debatten om islam og de personlige erfaringene de unge beskrev (Perry & Alvi, 2012). Fiendtlige kommentarer og spørsmål var som regel direkte knyttet til temaer som dominerte i offentligheten, og skjellsord som «jævla terrorist» spilte på hvordan islam blir framstilt i media. Personrettet hets er ofte utløst av aversjoner mot – eller et ønske om å ramme – muslimer som gruppe (Eggebo & Stubberud, 2016). Bakgrunnen er ofte en blanding av generell negativ medieomtale av en gruppe og ideologisk forankret kritikk fra ytterliggående grupper.

Likevel er dette bare halve historien om muslimhat i Norge. Denne halvparten dominerer i det offentlige ordskiftet og i forskningen. Den mindre kjente delen av historien er hvordan muslimer reagerer på, prøver å leve med og over motstand mot hetsen. En del gikk inn i diskusjoner for å forsvare islam, og noen ganger prøvde de å forstå eller prate ned hetserne for å gjøre dem mindre viktige. Mest slående, kanskje til og med overraskende, var likevel hvor ofte de beskrev at det var viktig for dem å møte hets med åpenhet og forståelse. En del beskrev det også som kjærlighet. På denne måten ønsket de å vise fram et annet bilde av muslimer og islam enn det som utløste muslimhatet de opplevde.

Vi mener det er verdt å se nærmere på den mobiliseringen som skjer mot hatretorikk, hets og diskriminering. I tillegg til de åpenbart negative konsekvensene kan kollektive erfaringer med hets og hat også føre til

kollektiv mobilisering. For at individuelle erfaringer skal skape kollektiv respons, kreves det imidlertid en bred anerkjennelse av at de representerer et større problem. Fiendtlighet mot religiøse grupper kan også bidra til å forsterke religiøs identitet, mens religiøse fortellinger og praksiser kan være en hjelp til å håndtere og yte motstand mot muslimhets (Keddie, 2018). Muslimske organisasjoner kan derfor også være med på å motvirke, redusere konsekvensene av og håndtere muslimhat. Det kan også være relevant å se på det vi tidligere har beskrevet som *hverdagsmotstand* mot ekstremisme (Sandberg et al., 2018), den som gjøres av vanlige mennesker, langt fra medienes og myndighetenes søkelys.

De fleste vi intervjuet i denne studien hadde opplevd muslimhat. For mange var det vanskelig, og slike opplevelser kan føre til psykiske problemer. For majoriteten av dem vi snakket med, hadde hetsen imidlertid ikke ødelagt livet deres. De brøt sjelden sammen og ble handlingslammet når noen ropte «jævla terrorist» etter dem på gata, eller kom med nedlatende kommentarer og spørsmål. Noen få reagerte med økt fiendtlighet mot det norske samfunnet og ekstreme holdninger. De fleste prøvde imidlertid å forstå, minimalisere og aktivt motarbeide hetsen. Disse reaksjonene utgjør et sett av former for hverdagsmotstand mot stigma som spres og læres blant muslimer, og som dermed også brukes kollektivt. Reaksjonsformene kan ses som et *repertoar* av hverdagsmotstand som aktivt beskytter mot, motvirker eller utfordrer muslimhets (Ellefsen & Sandberg, 2021) – heller enn å passivt akseptere den.

Liknende repertoarer finnes sannsynligvis i andre grupper som stigmatiseres. Vår studie kan kanskje tjene som inspirasjon for studier av hverdagsmotstand blant andre grupper, som sexarbeidere, overvektige, personer med nedsatt funksjonsevne eller rusmisbrukere. Repertoaret som vi har kartlagt, kan også brukes som utgangspunkt for sammenlikning med muslimer i andre aldersgrupper. På denne måten kan man få fram forskjeller og likheter i den hverdagsmotstanden som utøves av de ulike aldersgruppene. Mulige hypoteser er at unge kan være mer aggressive i sin respons (nedvurdering, se også Sandberg, 2005), men også mer optimistiske og med tro på endring (åpenhet og diskusjon). Når man blir eldre, blir man kanskje mer pragmatisk, mindre optimistisk, og tenker at hets og diskriminering ikke kan endres raskt og radikalt. Da ser man

kanskje etter andre og mer individuelle måter å kunne leve med hetsen på (f.eks. bagatellisering). Alder og livsfase kan derfor være viktige elementer i studier av respons på stigma.

Muslimers individuelle reaksjoner kan ikke ses løsrevet fra det demokratiske problemet som muslimhets representerer, og som krever tiltak på samfunnsnivå. Fiendtlighet overfor muslimer bør ikke normaliseres, og dem som utsettes for det skal ikke få ansvaret for å takle det. Det kan likevel være interessant å se på hva som kan begrense de negative effektene av hets. Vi tror derfor det er viktig å undersøke hvilke måter motstand utøves på, hvilken rolle det spiller for muslimer, og hvordan motstanden kan virke inn på konsekvensene av hetsen. Når vi anerkjenner og forsker på muslimers hverdagsmotstand mot stigma samt muslimhets, betyr det ikke at vi nedvurderer de alvorlige negative konsekvensene for dem som utsettes for det. Det betyr heller ikke at vi mener at ofrene kan løse problemet med å reagere på gode måter. Å motvirke muslimhets krever en mye bredere mobilisering og innsats fra en rekke aktører på ulike arenaer.

I offentlig debatt reduseres ofte muslimer til to motstridende roller: enten et symbol på en undertrykkende og krigersk religion *eller* et offer som trenger hjelp fra storsamfunnet. Deler av forskningen på stigma har vært så opptatt av dets negative konsekvenser at den stigmatiserte gruppen har blitt framstilt som hjelpeløse ofre. Vår studie viser imidlertid at de unge muslimene ikke passivt aksepterer stigma, men øver aktiv motstand i dagliglivet. Ved å se på motstand mot muslimfiendtlighet – fra muslimer selv – trer det fram et annet, mer nyansert bilde av muslimer. Kanskje dette også kan bidra til å motvirke muslimhat?

Litteratur

- Alimahomed-Wilson, S. (2020). The matrix of gendered Islamophobia: Muslim women's repression and resistance. *Gender & Society*, 34(4), 648–678. <https://doi.org/10.1177/0891243220932156>
- Allen, C. (2014). Exploring the impact of Islamophobia on visible Muslim women victims: A British case study. *Journal of Muslims in Europe*, 3(2), 137–159.
- Bangstad, S. & Døving, C. A. (2015). *Hva er rasisme?* Universitetsforlaget.
- Bayrakli, E. & Hafez, F. (Red.) (2018). *European Islamophobia Report 2017*. Seta.

- Berntzen, L. E. & Sandberg, S. (2014). The collective nature of lone wolf terrorism: Anders Behring Breivik and the anti-Islamic social movement. *Terrorism and Political Violence*, 26(5), 759–779. <https://doi.org/10.1080/09546553.2013.767245>
- Brekke, J. P. & Mohn, F. A. (2018). *Holdninger til innvandring og integrering i Norge: Integreringsbarometeret 2018*. Institutt for samfunnsforskning. <http://hdl.handle.net/11250/2502178>
- Browne, K., Bakshi, L. & Lim, J. (2011). «It's something you just have to ignore»: Understanding and addressing contemporary lesbian, gay, bisexual and trans safety beyond hate crime paradigms. *Journal of Social Policy*, 40(4), 739–756.
- Ellefsen, R. & Sandberg, S. (2021). A repertoire of everyday resistance: Young Muslims' responses to anti-Muslim hostility. *Journal of Ethnic and Migration Studies*. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2021.1894913>
- Eggebo, H. & Stubberud, E. (2016). *Hatefulle ytringer. Delrapport 2: Forskning på hat og diskriminering*. Institutt for samfunnsforskning. <http://hdl.handle.net/11250/2442447>
- Fine, M. & Asch, A. (1988). Disability beyond stigma: Social interaction, discrimination, and activism. *Journal of Social Issues*, 44(1), 3–21.
- Fladmoe, A., Nadim, M. & Birkvad, S. R. (2019). *Erfaringer med hatytringer og hets blant LHBT-personer, andre minoritetsgrupper og den øvrige befolkningen* (Rapport 2019:4). Institutt for samfunnsforskning. <http://hdl.handle.net/11250/2584665>
- Fletcher, T. & Spracklen, K. (2014). Cricket, drinking and exclusion of British Pakistani Muslims? *Ethnic and Racial Studies*, 37(8), 1310–1327.
- Frisina, A. (2010). Young Muslims' everyday tactics and strategies: Resisting Islamophobia, negotiating Italianness, becoming citizens. *Journal of Intercultural Studies*, 31(5), 557–572.
- Goffman, E. (1959). *The presentation of self in everyday life*. Doubleday.
- Goffman, E. (1963). *Stigma: Notes on the management of spoiled identity*. Prentice-Hall.
- Hoffmann, C. & Moe, V. (Red.) (2017). *Holdninger til jøder og muslimer i Norge 2017*. Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter.
- Keddie, A. (2018). Disrupting (gendered) Islamophobia: The practice of feminist ijihad to support the agency of young Muslim women. *Journal of Gender Studies*, 27(5), 522–533. <https://doi.org/10.1080/09589236.2016.1243047>
- Kunst, J. R., Sam, D. L. & Ulleberg, P. (2013). Perceived Islamophobia: Scale development and validation. *International Journal of Intercultural Relations*, 37(2), 225–237.
- Link, B. G. & Phelan, J. C. (2001). Conceptualizing stigma. *Annual Review of Sociology*, 27(1), 363–385.

- Lundby, K., Hjarvard, S., Lövheim, M. & Jernsletten, H. H. (2017). Religion between politics and media: Conflicting attitudes towards Islam in Scandinavia. *Journal of Religion in Europe*, 10(4): 437–456. <https://doi.org/10.1163/18748929-01004005>
- Major, B. & O'Brien, L. T. (2005). The social psychology of stigma. *Annual Review of Psychology*, 56(1), 393–421.
- Merton, R. (1948). The self-fulfilling prophecy. *The Antioch Review*, 8(2), 193–210.
- Midthøen, A. H. (2015). Etnisk diskriminering i arbeidsmarkedet. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 1(56), 3–30.
- Mohamed, I. A. A. & Sandberg, S. (2019). «Jeg kan ikke se søstre gå i den fella.» Unge muslimer som forebyggere. I S. Lied & G. Heierstad (Red.), *Forebygging av radikaliserings og voldelig ekstremisme* (s. 199–222). Gyldendal Akademisk.
- Pande, A. (2010). «At least I am not sleeping with anyone»: Resisting the stigma of commercial surrogacy in India. *Feminist Studies*, 36(2), 292–312.
- Perry, B. (2015). Exploring the community impacts of hate crime. I N. Hall, A. Corb, P. Giannasi & J. Grieve (Red.), *The Routledge international handbook on hate crime*, (s. 47–58). Routledge.
- Perry, B. & Alvi, S. (2012). «We are all vulnerable»: The in terrorem effects of hate crimes. *International Review of Victimology*, 18(1), 57–71.
- Pew Research Center (2018). *Eastern and Western Europeans differ on importance of religion, views of minorities, and key social issues*. Pew Research Center.
- Puhl, R. M. & Brownell, K. D. (2006). Confronting and coping with weight stigma: An investigation of overweight and obese adults. *Obesity*, 14(10), 1802–1815.
- Rosten, M. G. (2015). *Nest siste stasjon, linje 2 – Sted, tilhørighet og unge voksne i Groruddalen* [Doktorgradsavhandling, Universitetet i Oslo].
- Sandberg, S. (2005). Stereotypens dilemma: Scenesetninger av etnisitet på «gata». *Tidsskrift for Ungdomsforskning*, 5(2), 27–46.
- Sandberg, S., Andersen, J. C., Gasser, T. L., Linge, M., Mohamed, I. A. A., Shokr, S. & Tutenges, S. (2018). *Unge muslimske stemmer: Om tro og ekstremisme*. Universitetsforlaget.
- Scott, J. C. (1985). *Weapons of the weak: Everyday forms of peasant resistance*. Yale University Press.
- Scott, J. C. (1990). *Domination and the arts of resistance: Hidden transcripts*. Yale University Press.